

بازخوانی انگاره‌های عدالت فضایی در کاهش فقر شهری (مطالعه موردی بافت تاریخی شهر شیراز)*

سمیرا عباسی**، زهرا سادات سعیده زرابادی***، حمید ماجدی****

تاریخ دریافت مقاله: ۹۹/۵/۱۵

تاریخ پذیرش مقاله: ۹۹/۸/۱۸

چکیده

امروزه با توجه به رشد نامتوازن شهرها و بحران‌های اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی جوامع، مفهوم عدالت فضایی در شهرها به طور قابل توجهی مدنظر قرار گرفته و همچنین با چالش‌های عمده‌ای مواجه گردیده است. از دیگر سو بحران‌ها و شرایط ذکر شده، موجب گردیده است که بر طبق آمارها در شهرهای کشور، درصد افرادی که احساس فقر می‌کنند، افزایش پیدا کند. در همین راستا، پژوهش حاضر باهدف چگونگی اثرگذاری عدالت فضایی از طریق توزیع خدمات شهری بر وجود احساس فقر شهروندان در بافت تاریخی کلان‌شهر شیراز (منطبق بر منطقه هشت شهرداری این شهر) به‌عنوان نمونه مورد پژوهش شکل گرفت. بر همین مبنا، پس از مرور ادبیات مرتبط با موضوع، مدل مفهومی تحقیق شکل گرفت و پیمایش پرسشنامه‌ای از ساکنین در بافت مدنظر که به‌عنوان منطقه فرودست شهری شناخته می‌شود، به عمل آمد (جامعه آماری در این پژوهش بالغ بر ۳۵۰ تن جهت تکمیل پرسشنامه بوده است). تحلیل داده‌ها با استفاده از روش مدل‌سازی معادلات ساختاری و با استفاده از نرم‌افزار Smartpls صورت گرفته است. نتایج این پژوهش دال بر آن بود که خدمات شهری مرتبط با اشتغال و اقتصاد مهم‌ترین مسیری است که در درک از عدالت فضایی و احساس فقر در بین نمونه‌های مورد مطالعه اثرگذار عنوان گردیده است. به‌طور کلی می‌توان این‌گونه از نظر شهروندان ساکن در بافت تاریخی شهر شیراز نتیجه گرفت که وضعیت ضعیف اقتصادی و اشتغال آنان که بر پایه توصیف ویژگی‌های شخصی آن‌ها، وابسته به خود آن‌هاست تا لایه‌های مدیریت شهری که این امر اثرگذاری چشم‌گیری بر درک آنان از عدالت فضایی و نتیجتاً احساس فقیر بودن آن‌ها را در پی دارد.

واژگان کلیدی

عدالت فضایی، فقر شهری، خدمات شهری، مدل‌سازی معادلات ساختاری، بافت تاریخی شیراز

* این مقاله برگرفته از رساله دکتری شهرسازی در دانشگاه آزاد اسلامی، واحد علوم و تحقیقات (دانشکده هنر و معماری) با عنوان «تبیین الگوی عدالت فضایی در توزیع خدمات با رویکرد کاهش فقر شهری» با نگارش سمیرا عباسی، راهنمایی سرکار خانم دکتر زهرا سادات سعیده زرابادی و مشاوره جناب آقای دکتر حمید ماجدی است.

** دانشجوی دکتری شهرسازی، استاد، واحد علوم و تحقیقات، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران

*** دکتری شهرسازی، دانشیار، واحد علوم و تحقیقات، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران (نویسنده مسئول)

**** دکتری شهرسازی، واحد علوم و تحقیقات، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران

z.zarabadi@srbiau.ac.ir

مقدمه

امروزه با افزایش رشد جمعیت و در پی آن فقدان مراکز خدمات کافی و آسفتگی در توزیع و مکان‌یابی خدمات، از جمله مسائل عمده‌ای هستند که شهرها با آن روبرو می‌شوند؛ در این راستا با عدم توزیع عادلانه امکانات، تسهیلات و خدمات عمومی در مناطق و محلات مختلف شهرها بر اساس نیازهای اساسی که منجر به افت کیفیت و پایداری زندگی در آن‌ها می‌گردد، مواجه خواهیم شد؛ بنابراین توزیع امکانات، تسهیلات و خدمات عمومی در میان مناطق و محلات مختلف شهرها که بر اساس نیازهای اساسی، کیفیت و پایداری زندگی در آن‌ها به خطر افتاده است، نیازمند برنامه‌ریزی توزیع امکانات و خدماتی است که مبتنی بر اصل عدالت اجتماعی باشد و هم‌زمان بتواند عدالت فضایی و توزیع بین مناطق مختلف را نیز مهیا سازد (Xu, 2017: 599)؛ از این رو مفهوم عدالت اجتماعی را می‌توان کمک به خیر و صلاح همگانی، ملاک توزیع درآمد در مکان‌ها، تخصیص عادلانه منابع و رفع نیازهای اساسی مردم تعریف نمود (حسینی‌شه‌پریان، ۱۳۹۴: ۶۸). از منظری دیگر عدالت اجتماعی باید دربرگیرنده عدالت توزیعی و تخصیصی باشد، زیرا نمی‌توان منافع عمومی، نیازها و استحقاق شهروندان را بدون معیارهای توزیعی و تخصیصی در نظر گرفت (Mon, 2008: 201).

عدالت فضایی با اذعان به این نکته که فضا به شکل اجتماعی تولید می‌شود و فضای تولیدشده به روابط اجتماعی شکل می‌دهد، به تقویت مفهوم عدالت اجتماعی می‌پردازد. رویکرد عدالت فضایی بر پایه پرسش‌هایی درباره توزیع فضایی و یا توزیع فضایی-اجتماعی و تلاش برای دستیابی به یک توزیع برابر و یا همگن جغرافیایی است که بر اساس نیازها و خواسته‌های شهروندان شکل گرفته است؛ مانند دسترسی به خدمات شهری، فرصت‌های شغلی، دسترسی به مراقبت‌های بهداشتی، کیفیت هوای خوب و غیره. بر همین مبنا، الگوی «تخصیص فضایی» به دنبال کشف نابرابری‌هایی است که در اثر توزیع نامناسب منابع و امکانات به وجود می‌آید، هدف این الگو است دفاع در راستای رفع این نابرابری‌ها و موضوع اصلی این الگو برقراری عدالت در شهر است (Arbakaf, 2008: 28)؛ بنابراین در این الگو بحث عدالت اجتماعی در فضای شهری و توزیع عادلانه امکانات و دسترسی مناسب همه شهروندان به خدمات شهری مطرح می‌شود.

از آنجا که توزیع نامناسب کاربری‌ها و خدمات شهری نه تنها می‌تواند به برهم زدن تعادل جمعیت و عدم توازن آن در شهر بیانجامد، بلکه فضاهای شهری متناقض با عدالت از ابعاد اجتماعی و اقتصادی شکل دهد، از جمله عواملی که باید در جهت اجرای عدالت اجتماعی و همراه با عدالت فضایی در برنامه‌ریزی شهری رعایت کرد، توزیع مناسب کاربری‌ها و خدمات شهری و به‌کارگیری صحیح فضاها است. در این زمینه کاربری‌ها و خدمات شهری عوامل مؤثری هستند که عدالت اجتماعی، اقتصادی و فضایی را در مناطق شهر برقرار کنند.

در همین راستا، این پژوهش بر مبنای این پرسش اساسی مطرح شد که ادراکات فضایی از دسترسی به خدمات شهری چگونه و طی چه ساز و کاری بر درک افراد از عدالت فضایی و احساس فقر در شهرها اثرگذار هستند. بر همین مبنا، بافت تاریخی شهر شیراز به‌عنوان نمونه موردپژوهش در این رساله انتخاب شده است که در حال حاضر منطبق بر منطقه (۸) شهرداری شهر شیراز در بافت مرکزی و تاریخی قرار گرفته است.

وجود مشکلاتی که در ادامه عنوان می‌گردد، دلیل انتخاب این منطقه به‌عنوان نمونه مورد مطالعه است. بافت تاریخی شیراز در دسترسی به پارک و فضای سبز، فضاهای آموزشی و امکانات فرهنگی-ورزشی با مشکل مواجه است. در زمینه اقتصاد بافت نیز بیش از ۳۵ درصد ساکنین بافت در گروه شغلی کارگران ساده و ۳۰ درصد نیز کارکنان خدماتی و فروشندگان هستند که نشان از وجود سطح پایین درآمد ساکنان بافت و حضور اقشار فرودست جامعه است؛ همچنین از نظر عدالت آموزشی نیز بیش از ۳۰ درصد بافت را افراد بی‌سواد تشکیل می‌دهند که نشان از نابرابری‌های آموزشی است و به دلیل همین نابرابری‌ها جمعیت بافت از سال ۱۳۳۵ تا به اکنون با کاهش مواجه است.

مروری بر مفاهیم عدالت فضایی و ابعاد تشکیل‌دهنده آن

از زمان شکل‌گیری تمدن‌های شهری، شهرها دارای چالش‌های فراوانی بوده‌اند که از مهم‌ترین آن‌ها می‌توان به واقعیاتی چون نابرابری اجتماعی، قطبی‌شدن، فقر و نمود کالبدی این معضلات چون دسترسی نابرابر به سرمایه‌های شهری اشاره کرد. در تقابل با این معضلات و چالش‌ها بود که بحث عدالت در برنامه‌ریزی شهری وارد شد و جستجو برای عدالت یا چالش برای مبارزه با بی‌عدالتی به یکی از اصلی‌ترین اهداف برنامه‌ریزی شهری بدل گردیده است. در همین راستا می‌توان تاریخچه توجه به عدالت در مباحث شهری را به سه دوره کلی تقسیم نمود (Fainstein, 2017: 86). در این میان می‌توان به نظریه‌های برنامه‌ریزی ارتباطی^۱ (اینز^۲، هیلی^۳، ساندرکاک^۴، اوایل ۱۹۹۰ تاکنون)، به سوی کیهان شهر^۵ (ساندرکاک)، برنامه‌ریزی گفتگومانی^۶ (فیشر^۷)، شهر عدالت محور^۸ (فاینستاین^۹-کمیل^{۱۰})، برنامه‌ریزی همگانی^{۱۱} (مارکوس^{۱۲})، برنامه‌ریزی برابرانه^{۱۳} (کرومهلز^{۱۴}) و عدالت فضایی (دیکسی^{۱۵}) اشاره نمود. در این دوره بود که رویکرد عدالت فضایی به شکلی صریح از سوی برنامه‌ریزان شهری مطرح شد. عدالت فضایی، مفهومی چندبعدی و پیچیده و در عین حال نوظهور و میان‌رشته‌ای است که در اشکال گوناگون در حوزه‌های علمی چون برنامه‌ریزی شهری، معماری،

جامعه‌شناسی، جغرافیا و... مطرح شده است و مورد بررسی قرار گرفته بر مبنای این رویکرد، عدالت بعد فضایی دارد و بنابراین می‌توان از یک نگرش فضایی به منظور تشخیص بی‌عدالتی در شهر استفاده نمود (Friedmann, 2000: 465). به بیانی عدالت فضایی، توزیع عادلانه و دموکراتیک منافع و مسئولیت‌های اجتماعی در فضا با مقیاس‌های مختلف است. عدالت فضایی با اذعان به این نکته که فضا به شکل اجتماعی تولید می‌شود و فضای تولید شده به روابط اجتماعی شکل می‌دهد، به تقویت مفهوم عدالت اجتماعی می‌پردازد (Bromberg et al., 2017: 3). در شهر نیز عدالت همراه با سه اصل کارایی، کیفیت محیطی و سرزندگی چهار مقوله عمده شهرسازی است (سعیدینا، ۱۳۷۸: ۵۴). موضوع عدالت فضایی در طی دو دهه گذشته توسعه زیادی یافته است ولی تاکنون برنامه‌ریزان و پژوهشگران از ارائه یک ارزیابی کامل و همه‌جانبه از آن ناتوان بوده‌اند (Rodríguez, 2018). مطالعات انجام شده نیز به بررسی یک نوع از خدمات یا امکانات شهری از منظر عدالت فضایی پرداخته‌اند (González, 2017).

فقر شهری و دسترسی به خدمات شهری: فقر مفهومی چندبعدی است و تعریف آن فراتر از محرومیت غذایی است. در تعریف فقر می‌توان منابع مختلف تعریف را این‌گونه طبقه‌بندی نمود؛ تعریفی که از سوی سازمان‌های بین‌المللی و ملی صورت می‌گیرد، مانند بانک جهانی (World Bank)، برنامه توسعه سازمان ملل^{۱۶} (UNDP)، مراکز آماری هر کشوری، بنیادهای تخصصی فقر مانند بنیاد روانتری و تعاریف آکادمیک. فقر، محرومیت از قابلیت‌های اساسی، حقوق بشر، آزادی انتخاب و فرصت‌های برابر است و در چندین جنبه از زندگی روزمره از قبیل درآمد کم، گرسنگی، زندگی در شرایط ناسالم، دسترسی ناکافی به خدمات اولیه، آسیب‌پذیری، محرومیت اجتماعی، سیاسی، حق رأی، ناامنی و... تجلی یافته است (World Bank, 2016: 151). برنامه توسعه سازمان ملل، فقر را در کیفیت زندگی تعریف کرده است و برای آن سه شاخص؛ اندازه کافی درآمد، بهداشت و آموزش را برمی‌شمارد (UNDP, 2016: 89). فقر شهری پدیده‌ای چندبعدی است که افراد را با بسیاری از محدودیت‌های زندگی مواجه می‌سازد و چالش‌های فقر شهری را می‌توان شامل دسترسی محدود به فرصت‌های شغلی و درآمدی، عدم بهره‌مندی از مسکن و خدمات، مواجهه و زندگی و کار در محیط‌های ناسالم و خشن و عدم بهره‌مندی از خدمات تأمین اجتماعی و سازوکارهای حمایتی بهداشتی و آموزشی دانست.

زندگی در شهرهای فقیرزده به معنی زندگی در اقتصادی است که تولید آن فقط برای زنده ماندن است، فقر شهری انتقال شوک اقتصادی کلانی است که معمولاً از طریق بازار کار و از دست دادن کار رخ می‌دهد؛ از جمله ویژگی‌های شهر فقیر می‌توان به مهارت کم، دستمزد پایین، بیکاری بالا و محل کار در بخش غیررسمی و بدون بیمه‌های اجتماعی و بیکاری جوانان تحت عنوان مشکلی بزرگ و مرتبط با مسائل اجتماعی و در نهایت نبود امنیت اجتماعی اشاره نمود (نوری، ۱۳۹۵: ۶۸). به‌طور معمول زندگی در زاغه‌های پرازدحام، فقدان زیرساخت، کیفیت ابنیه پایین، دسترسی محدود به خدمات، تصرف زمین‌های غیرقانونی از ویژگی‌های بارز شهرهای فقیر است (Parkhurst, 2014: 81). قبل از پرداختن به نحوه دسترسی مردم و اقشار مختلف شهر از امکانات که در قالب فضایی به صورت شکل برخورداری محله‌های مختلف (به‌صورت محله‌های فقیرنشین و محله‌های غنی نشین از همدیگر تفکیک می‌شوند) از امکانات نمود می‌یابند، باید به اثرات کار بری اراضی شهری بدین امر توجه نمود. اگر در جریان برنامه‌ریزی شهری، تعیین کاربری‌های مختلف طوری انجام گیرد که توزیع متوازن سرانه‌ها را با توجه به اصول صحیح مکان‌یابی مدنظر قرار دهد تا حد زیادی به حصول عدالت اجتماعی مدد خواهد رساند (Nikšič & Sezer, 2017). از طرفی، در طول چند دهه اخیر، کشورها، سازمان‌های حکومتی و حرفه‌ای، نهادها و بنیادهای بین‌المللی و حکومت‌های محلی هر کدام بر اساس رویکردهایی (عینی/ ذهنی/ ترکیبی) به سنجش کیفیت زندگی در مقیاس جهانی، فراقاره‌ای، ملی و محلی اقدام کرده‌اند. برخی از محققان چون میشل و دیگران (Mitchell et al., 2001) نتیجه می‌گیرند، «تاکنون توافقی پیرامون کیفیت زندگی، چه در واژگان تخصصی (ترمینولوژی)، چه در ساخت روش‌ها یا شاخص‌هایی که دربرگیرنده کیفیت زندگی هستند وجود نداشته است». باوجود این، میشل و همکارانش تلاش کرده‌اند تا اجزای متفاوت کیفیت زندگی را به کار بندند. در رویکرد وی، کیفیت زندگی از سلامت، محیط کالبدی، منابع طبیعی، توسعه فردی^{۱۷} و امنیت تشکیل می‌شود. جالب توجه است که بعد اقتصاد در مدل او دیده نمی‌شود، حال آنکه سایر محققین این موضوع را به‌عنوان یکی از ارکان اصلی کیفیت زندگی لحاظ می‌نمایند (Kamp et al., 2003).

ارائه الگوی عدالت فضایی به منظور کاهش فقر شهری و بر مبنای توزیع خدمات شهری: تاکنون به ترتیب مطالب مرتبط با عدالت فضایی، خدمات زیربنایی و فقر شهری مورد بحث و بررسی قرار گرفت که در بخش‌های مجزا تعاریف و ابعاد اثرگذار بر هر یک از این مفاهیم ارائه داده شد. در این بخش، با توجه به هدف تحقیق و برای دستیابی به الگوی عدالت فضایی که هدف آن کاهش فقر شهری بر مبنای توزیع مناسب خدمات شهری است، ابتدا شاخص‌ها و ابعاد هر یک از مفاهیم ذکر شده تحقیق با در نظر گرفتن مرور ادبیات علمی مرور خواهد شد و در مرحله مدل مفهومی الگوی مورد نظر تحقیق ارائه خواهد شد. با توجه به مطالعات انجام شده و مرور ادبیات موضوع، می‌توان شاخص‌های اقتصادی، کالبدی، اجتماعی، آموزشی، سیاسی، فرهنگی و بهداشتی را به‌عنوان معیارها و سنجه‌های مرتبط با عدالت فضایی در شهر ارائه نمود.

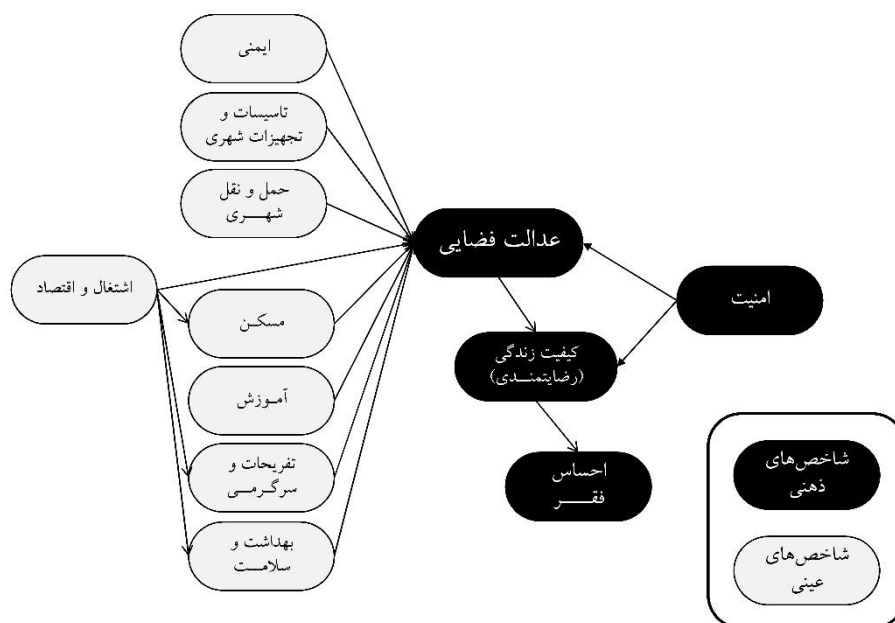
همچنین همان‌طور که مشخص شد، تحقیقات و مطالعات گسترده‌ای با در نظر گرفتن مسئله فقر شهری صورت پذیرفته است که هر یک با توجه به بستر مطالعه و ساختار تحقیق ابعاد خاصی را برای این مهم در نظر گرفته‌اند. با توجه به این امر، شاخص‌های مرتبط با فقر شهری با در نظر گرفتن اهداف تحقیق حاضر ارائه خواهد شد که مطابق جدول ۱ است. همان‌طور که مشخص است، شاخص‌های مورد نظر جهت تسهیل در امر سنجش و اندازه‌گیری آن‌ها به ابعاد مختلفی دسته‌بندی شده‌اند.

جدول ۱- دسته‌بندی شاخص‌های مرتبط با فقر شهری

مطالعه	شاخص	بعد	ردیف
ADB, 2015	ازدحام		۱
UN, 2003	تعداد خانوار در واحد مسکونی		۲
UN, 2003; Mercer et al., 1996	بعد خانوار		۳
Baud et al., 2008	تعداد نفر در واحد مسکونی	متغیرهای جمعیتی در	۴
UN, 2003; Baud et al, 2008; Worldmarmain	تراکم جمعیتی	شهر	۵
زبردست، ۱۳۹۳	درصد جمعیت کمتر از ۶ سال		۶
زبردست، ۱۳۹۳	درصد جمعیت بالای ۶۵ سال		۷
ADB, 2015	جمعیت، مهاجرت و شهرنشینی		۸
ADB, 2015	مدیریت پسماند		۹
Mercer, 2017	دسترسی به آب آشامیدنی سالم	دسترسی به زیرساخت،	۱۰
ADB, 2015	توسعه شهر	امکانات و حمل‌ونقل	۱۱
UNDP, 2008	حمل‌ونقل	شهری	۱۲
UNDP, 2008	زیرساخت‌ها (آب، فاضلاب، برق، تلفن و ...)		۱۳
Frederation of Canadian Municipalities, 2014	محیط طبیعی و انسان ساخت		۱۴
Mercer et al, 1996	درصد واحدهای مسکونی با مساحت کمتر از ۵۰ مترمربع	مسکن و عوامل کالبدی - محیطی در	۱۵
ADB, 2015	کیفیت مسکن	شهر	۱۶
Mercer et al., 1996	درصد واحدهای مسکونی با مساحت ۵۰ تا ۷۵ مترمربع		۱۷
Baud et al., 2008	درصد جمعیت شاغل مرد		۱۸
Mercer et al., 1996	درصد جمعیت شاغل زن		۱۹
UNDP, 2008	موضوعات اقتصادی و مرتبط با نیروی کار		۲۰
UNDP, 2008	سرانه GDP	اشتغال و عوامل	۲۱
Economist, 2016	امنیت شغلی	اقتصادی در شهر	۲۲
Economist, 2016	بهبودی مادی		۲۳
ADB, 2015	اختلاف درآمدی و بیکاری		۲۴
Baud et al., 2008	درصد کل جمعیت شاغل		۲۵
ADB, 2015	درصد کل جمعیت دارای درآمد بدون کار		۲۶
Economist, 2016; AUWI, 2015	سلامت		۲۷
UNDP, 2008	امید به زندگی هنگام تولد	سلامت و بهداشت	۲۸
Mercer, 2017	بیماری‌های عفونی	شهری	۲۹
زبردست، ۱۳۹۳	تعداد معلولین		۳۰
Mercer, 2017	فعالیت‌های ورزشی و فراغتی		۳۱

Baharoglu, Kessides, 2002	درصد جمعیت افرادی که همسر خود را بر اثر فوت یا متارکه از دست داده‌اند	۳۲
Economist, 2016	زندگی خانوادگی (میزان طلاق‌ها)	۳۳
AUWI, 2015	روابط فردی	۳۴
Economist, 2016	زندگی اجتماعی	۳۵
De La Espriella, 2009; Baharoglu and Kessides, 2002; Mercer et al., 1996; Baud et al, 2008	درصد کل جمعیت بی‌سواد	۳۶
AUWI, 2015	همبستگی اجتماعی	۳۷
UNDP, 2008	امنیت	۳۸
UNDP, 2008	خشونت شهری	۳۹

با توجه به هدف تحقیق و در نظر گرفتن ادبیات پژوهش مرتبط با شاخص‌های عدالت فضایی، دسترسی به خدمات شهری و فقر شهری، در این بخش، مدل مفهومی پژوهش تبیین و تدقیق شد. جزییات و شرح این مدل مطابق تصویر ۱ بسط داده شده است.

تصویر ۱- مدل مفهومی پژوهش

همان‌طور که در مدل مفهومی پژوهش، قابل مشاهده است، هشت متغیر مستقل عینی خدمات شهری «ایمنی»، «تاسیسات و تجهیزات شهری»، «حمل و نقل شهری»، «اقتصاد و اشتغال»، «مسکن»، «آموزش»، «تفریحات و سرگرمی» و «بهداشت و سلامت» بر متغیر عینی «عدالت فضایی» اثرگذار هستند. البته بایستی مدنظر داشت که متغیر «اشتغال و اقتصاد» نیز خود بر چهار متغیر «مسکن»، «آموزش»، «تفریحات و سرگرمی» و «بهداشت و سلامت» اثرگذار است.

در بخش بعدی مدل مفهومی، همان‌طور که قابل مشاهده است، جنس اثرگذاری متغیر «عدالت فضایی» بر «کیفیت زندگی ذهنی (رضایتمندی)» تغییر کرده است، زیرا نوع اثرگذاری عینی بر ذهنی است. از طرفی با توجه به ماهیت ذهنی متغیر «امنیت»، این متغیر هم بر «عدالت فضایی» و هم بر «کیفیت زندگی ذهنی (رضایتمندی)» اثر خواهد گذاشت. در نهایت همان‌طور که مشخص است، اثرگذاری «رضایتمندی» بر «احساس فقر» در قالب رابطه‌ای ذهنی بر ذهنی تعریف شده است.

با توجه به ماهیت مدل مفهومی ارائه شده، در فصل‌های بعدی بر مبنای سازه‌های هر یک از متغیرها پرسشنامه ساختاریافته طیف لیکرت طراحی و تدوین خواهد شد و در نمونه مورد مطالعه، مورد آزمایش قرار خواهد گرفت.

روش و متدلوژی پژوهش

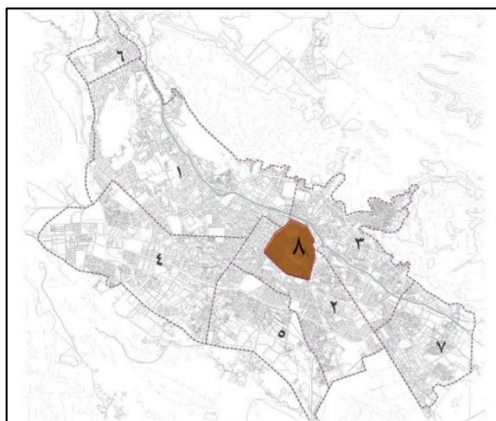
پژوهش حاضر از نظر هدف تحقیق در زمره تحقیقات توسعه‌ای - کاربردی محسوب می‌شود. در این پژوهش به بررسی دو مبحث اصلی «الگوهای عدالت فضایی» و «فقر شهری» و همچنین ارتباط میان این دو مبحث، پرداخته خواهد شد.

جامعه آماری در این پژوهش شامل همه شهروندانی است که در منطقه هشت شهرداری کلان‌شهر شیراز به‌طور دائم زندگی کرده‌اند. دلیل این امر، در ارتباط بودن این افراد با وضعیت خدمات شهری موجود در محله و وضعیت فقر و عدالت شهری موجود در آن است. برای تخمین حجم نمونه از فرمول «تعیین حجم نمونه کوکران»^{۱۸} استفاده شده است (هومن، ۱۳۷۳: ۱۹۰). با توجه به عدم اطلاعات در مورد ویژگی‌های موجود در گروه نمونه درصد بیشینه یعنی مقادیر ۰/۵ برای بود و نبود ویژگی و صفت مورداندازه‌گیری لحاظ شده است. همچنین برای خطای اندازه‌گیری مقدار ۰/۰۵ (خطای حدی) انتخاب شده و بر اساس فرمول تعیین حجم نمونه کوکران تعداد ۳۷۵ نفر برای مطالعه برآورد گردید. پرسشنامه‌های تهیه‌شده با تکنیک حضور در محل و به‌صورت پیمایشی و با انتخاب پاسخ‌دهندگان با نمونه‌برداری تصادفی ساده در محیط موردنظر در روزهای مختلف هفته پر می‌شود. تلاش خواهد شد که پاسخ‌دهندگان از همه طیف‌های اجتماعی با ویژگی‌های شخصی متفاوت باشند.

در بین روش‌های رگرسیونی و تحلیل مسیر، روش مدل‌سازی معادلات ساختاری با در نظر گرفتن این امر که توان استخراج متغیر پنهان را در تحقیق دارا است با ماهیت این پژوهش سازگارتر است، چرا که درک از فقر و عدالت فضایی توسط شهروندان به‌عنوان متغیرهای پنهان در ادبیات روش تحقیق دسته‌بندی می‌شوند؛ بنابراین، مدل‌سازی معادلات ساختاری به‌عنوان روش و ابزار اصلی تجزیه‌وتحلیل داده‌ها در این تحقیق انتخاب می‌شود که بر مبنای آن نیاز به توزیع پرسشنامه‌های ساختاریافته بین شهروندان در منطقه مورد مطالعه وجود دارد. همچنین تحلیل‌ها در این روش با استفاده از نرم‌افزار Smartpls که بر اساس ارزیابی حداقل مربعات جزئی است، مورد ارزیابی قرار می‌گیرد. در این پژوهش جمع‌آوری اطلاعات از طریق سنجی با پرسشنامه‌ای که بر اساس شاخص‌های مدل مفهومی تنظیم شده است، مورد استفاده قرار گرفت. با توجه به شاخص‌های به‌دست‌آمده سؤالاتی مطرح گردید و پرسشنامه‌ای با ۷۹ سؤال متنوع که مجموع اهداف را تعیین می‌نماید، طراحی گردید. بدین منظور سؤالات در حیطه عدالت فضایی، خدمات شهری و فقر شهری موردسنجش قرار گرفت و برای بررسی هر کدام از عوامل سؤالاتی در حیطه‌های گوناگون مطرح شد.

معرفی محدوده و ویژگی‌های آن (شناخت بافت تاریخی شهر شیراز)

منطقه تاریخی و بافت قدیم شیراز تا پیش از توسعه شهر در عصر حاضر به‌عنوان شهر قدیم شیراز شناخته می‌شده که ساختار اصلی آن نیز مطابق با شهر قدیم است. در حال حاضر آن محدوده منطبق با منطقه (۸) شهرداری کلان‌شهر شیراز است. بافت تاریخی شیراز در ارتباط با مناطق همجوار (۱)، (۲) و (۳) قرار دارد که عمده هم‌جواری آن از جنوب، غرب و شرق با منطقه (۲) است. محدوده شهر قدیم در گذشته با دیوار و خندق محصور بوده که اکنون خیابان‌های «فردوسی» در شمال، «کشاورز» و «زینبیه» در شرق، بلوار «سیبویه» در جنوب و خیابان‌های «سعدی»، «توحید» و «قائمی» در غرب به‌صورت حلقه‌ای بافت را از سایر مناطق هم‌جوار مجزا کرده‌اند. بر روی این حلقه مجموعاً نه دروازه قرار دارد که این دروازه‌ها به همراه میدان‌ها و فلکه‌ها به‌عنوان مفاصل و نقاط اتصال بافت قدیم و جدید محسوب می‌گردند و این ارتباط با شهر و پیوسته بودن شبکه حمل‌ونقل مزایایی از جمله حرکت تسهیل شده بار در بافت و سهولت در جابه‌جایی و حرکت را به همراه دارد. این منطقه هسته اصلی پیدایش کلان‌شهر شیراز و در حال حاضر کوچک‌ترین منطقه این شهر است. تصویر ۲ موقعیت استقرار جغرافیایی بافت تاریخی (منطقه ۸ شهرداری) را در پهنه کلان‌شهر شیراز نمایش می‌دهد.

تصویر ۲- موقعیت بافت تاریخی در پهنه کلان‌شهر شیراز (مهندسین مشاور پردازاز، ۱۳۹۲)

تحلیل یافته‌ها

در این بخش داده‌های جمع‌آوری شده از پرسشنامه‌ها که بین ۳۷۵ نفر از ساکنان محدوده مورد مطالعه در منطقه (۸) کلان‌شهر شیراز که به عنوان نمونه مورد مطالعاتی تحقیق در نظر گرفته شده بود، توزیع شد مورد تجزیه و تحلیل آماری قرار می‌گیرد. اطلاعاتی که از اجرای پرسشنامه‌ها به دست آمده، جمع‌آوری و وارد رایانه شد و با استفاده از نرم‌افزار اس.پی.اس.اس^{۱۹} نسخه ۲۱ و نرم‌افزار اسمارت پی‌ال‌اس^{۲۰} مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفت. در ابتدا پایایی پرسشنامه تحقیق با استفاده از روش آلفای کرونباخ به دست آمد.

جدول ۲- بررسی پایایی پژوهش

Item No.	Cronbach Alpha
۵۲	۰/۹۲۷

همان‌طور که مشاهده می‌شود در پژوهش صورت گرفته، مقدار آلفای کرونباخ استاندارد ۰/۹۲۷ است که نشان‌دهنده این است که پژوهش صورت گرفته از پایایی مناسبی برخوردار است و نتایج حاصله قابل اتکاء است؛ بنابراین پس از بررسی پایایی پژوهش و مثبت بودن نتایج به تحلیل و ارزیابی پرداخته خواهد شد.

در مرحله بعد، بررسی و تحلیل داده‌های استخراج شده از پرسشنامه‌ها با استفاده از روش مدل‌سازی معادلات ساختاری مورد ارزیابی قرار گرفت. مدل‌یابی معادلات ساختاری^{۲۱} یک تکنیک تحلیل چند متغیری بسیار کلی و نیرومند از خانواده رگرسیون چند متغیری و به بیان دقیق‌تر بسط «مدل خطی کلی»^{۲۲} است که به پژوهشگر امکان می‌دهد مجموعه‌ای از معادلات رگرسیون را به گونه هم‌زمان مورد آزمون قرار دهد (هومن، ۱۳۹۷: ۱۱). در همین راستا، مدل تحقیق حاضر را با استفاده از روش مدل‌سازی معادلات ساختاری و نرم‌افزار SmartPls مورد بررسی قرار می‌دهیم. تکنیک حداقل مربعات جزئی^{۲۳} یکی از موضوعاتی است که غالباً در پژوهش‌های اجتماعی و روانشناسی مورد استفاده قرار می‌گیرد. از زمان معرفی مدلسازی معادلات ساختاری مبتنی بر کوواریانس که توسط «کارل یورسکوگ» در سال ۱۹۷۳، این تکنیک توجه بسیار زیادی را در بین محققین تجربی به خود جلب کرده است.

با توجه به اصول حاکم بر روش مدل‌سازی معادلات ساختاری، قبل از بررسی معناداری روابط مسیرها و ضرایب اثرگذاری متغیرها بر یکدیگر در هر مسیر، بایستی پایایی و روایی مدل ارائه شده مورد بررسی قرار گیرد. یکی از راه‌های بررسی پایایی مدل پژوهش استفاده از ضریب پایایی مرکب است و روایی مدل نیز با استفاده از روایی همگرایی AVE مورد ارزیابی قرار خواهد گرفت. شرط برقراری پایایی سازه این است که اندازه پایایی مرکب^{۲۴} از ۰/۷ بزرگ‌تر باشد (فورنل و لارکر، ۱۹۸۱).

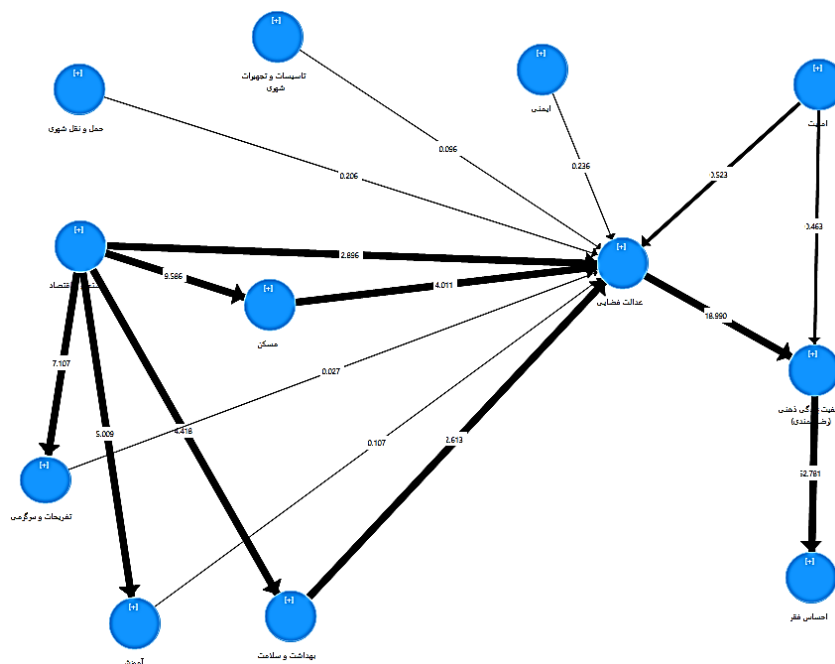
جدول ۳- شاخص پایایی مرکب

ردیف	متغیر	پایایی مرکب (CR)
۱	ایمنی	۰.۸۵۷
۲	تأسیسات و تجهیزات شهری	۰.۸۴۲
۳	حمل و نقل شهری	۰.۸۱۶
۴	اقتصاد و اشتغال	۰.۸۶۰
۵	مسکن	۰.۹۳۱
۶	آموزش	۰.۸۲۱
۷	تفریحات و سرگرمی	۰.۸۶۴
۸	بهداشت و سلامت	۰.۸۳۴
۹	عدالت فضایی	۰.۸۱۷
۱۰	کیفیت زندگی ذهنی (رضایتمندی)	۰.۸۵۲
۱۱	فقر	۰.۷۶۶

همانطور که در جدول ۳ مشخص است، اندازه پایایی مرکب در مدل مورد بررسی پژوهش قابل قبول است. همچنین، روایی همگرا دومین معیاری است که برای برازش مدل‌های اندازه‌گیری در نرم‌افزار پی.ال.اس به کار می‌رود. این شاخص توسط فورنل و لارکر (۱۹۸۱) پیشنهاد شد و برای این شاخص حداقل مقدار ۰/۵، مقدار بحرانی در نظر گرفته شده است. بدین معنا است که متغیر پنهان مورد نظر حداقل ۵۰ درصد واریانس مشاهده‌پذیرهای خود را تبیین می‌کند.

جدول ۴- شاخص روایی همگرایی مدل

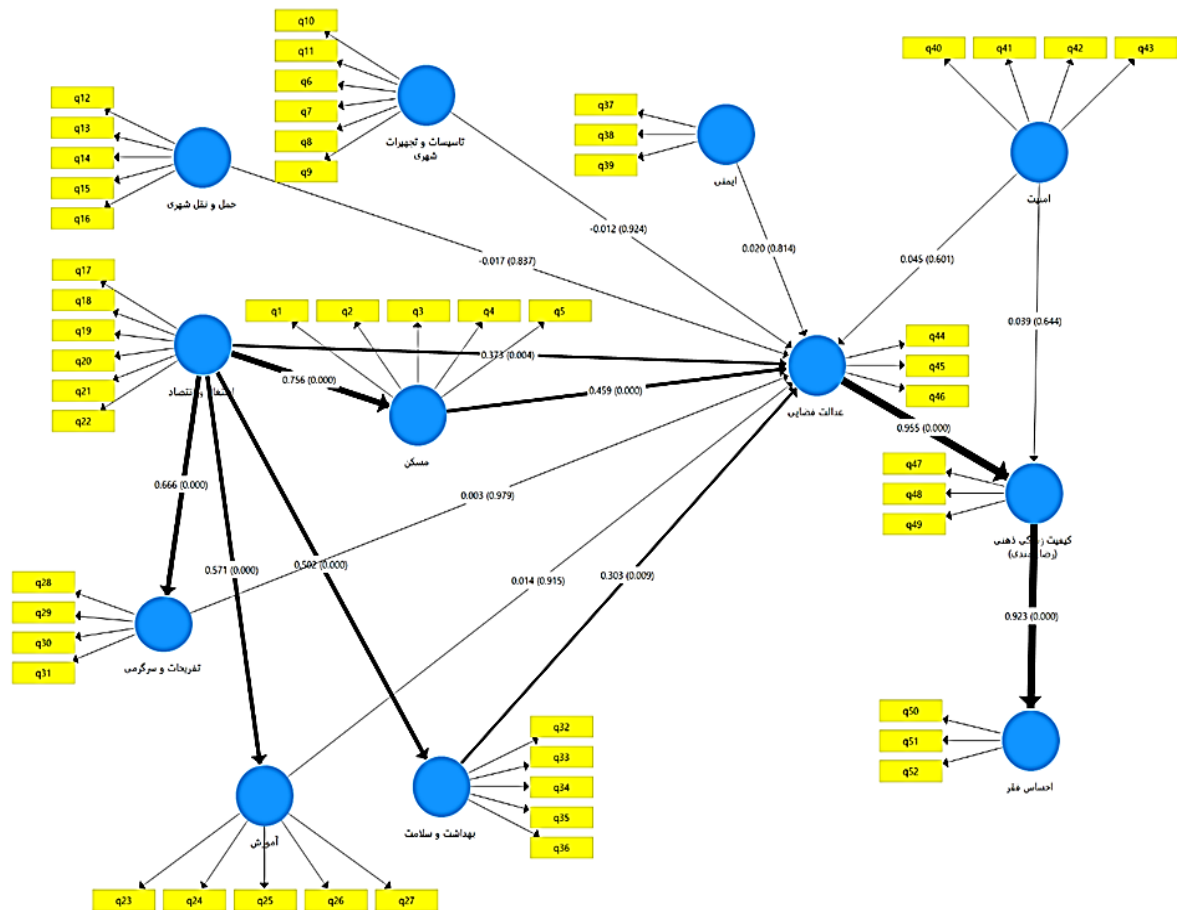
ردیف	متغیر	پایایی مرکب (CR)
۱	ایمنی	۰/۲۶۵
۲	امنیت	۰/۵۴۸
۳	تأسیسات و تجهیزات شهری	۰/۸۲۱
۴	حمل و نقل شهری	۰/۸۴۳
۵	اقتصاد و اشتغال	۰/۶۹۳
۶	مسکن	۰/۸۳۰
۷	آموزش	۰/۷۲۴
۸	تفریحات و سرگرمی	۰/۸۹۰
۹	بهداشت و سلامت	۰/۶۸۸
۱۰	عدالت فضایی	۰/۶۹۸
۱۱	کیفیت زندگی ذهنی (رضایتمندی)	۰/۶۴۱
۱۲	فقر	۰/۷۳۶

تصویر ۳- مقادیر آماره t در مدل پایه

همچنان که در جدول ۴ آمده است، مقادیر AVE تمامی شاخص‌ها بالاتر از ۰/۵ محاسبه شده و روایی همگرایی مدل نیز تأیید می‌شود. در مرحله بعدی تحلیل داده‌ها، ارزیابی مدل ساختاری مدنظر قرار داده شد. نمودارهای شماره (۴) و (۵) نشان‌دهنده مدل‌های کلی خروجی نرم‌افزار PLS است که هم‌زمان هم دربرگیرنده مدل ساختاری و هم مدل اندازه‌گیری است که در ادامه آن‌ها را به تفصیل تفکیک نموده و مورد بررسی قرار خواهیم داد. برای آزمون فرضیه از آماره t استفاده شد. برای بررسی معنادار بودن روابط نیز از اندازه تی^{۲۵} استفاده شد که در

نرم افزار پی.ال.اس با استفاده از الگوریتم راه اندازی خودکار^{۲۶} به دست می آید (آذر و همکاران، ۱۳۹۵). در این مدل اگر ضریب معناداری (t) بالاتر از ۱.۹۶ باشد رابطه بین دو عامل (مسیر) در نمونه مورد مطالعه با ۹۵ درصد اطمینان تأیید می شود. همان طور که مشخص است به غیر از اثرگذاری متغیرهای ایمنی، تأسیسات و تجهیزات، حمل و نقل، تفریحات و سرگرمی و آموزش بر عدالت فضایی، روابط به وجود آمده بین متغیرهای دیگر معنادار به دست آمده است. تصویر ۳ ضریب مسیر هر یک از این روابط معنادار را نشان می دهد.

تصویر ۴- مقادیر ضرایب مسیر مدل پایه

ضرایب مسیره‌های معنادار عددی بین ۰ و ۱ است که هرچه این عدد به یک نزدیک شود، شدت این رابطه بیشتر است. ترکیب این ضرایب در مسیره‌ها از رسیدن به متغیر مستقل تا متغیر وابسته احساس فقر مطابق جدول ۵ است. این جدول، ضریب کلی هر مسیر را نشان می دهد. همان طور که در جدول ۵ مشخص است، مسیره‌ها به سه دسته اصلی تقسیم شده‌اند. دسته اول مسیره‌های قرمز رنگ هستند که بیان گر عدم شناسایی رابطه معنادار برای این مسیره‌ها توسط داده‌های تحقیق هستند. به عبارت دیگر، عدم معناداری روابط کلی مسیر مشخص است. دسته دوم مسیره‌های زرد هستند که معناداری بخشی از مسیر را نشان می دهند، ولیکن، به دلیل کامل نبودن مسیر از مستقل ترین متغیر تا وابسته ترین متغیر (فقر)، در تحلیل های پژوهش و با توجه به هدف اصلی آن، قابل قبول نیستند. دسته سوم، مسیره‌های سبز هستند که معناداری روابط را از متغیرهای مستقل به متغیر وابسته نشان می دهند. همان طور که مشخص است سه مسیر «اشتغال و اقتصاد، عدالت فضایی، کیفیت زندگی ذهنی (رضایتمندی)، احساس فقر»، «اشتغال و اقتصاد، بهداشت و سلامت، عدالت فضایی، کیفیت زندگی ذهنی (رضایتمندی)، احساس فقر» و «اشتغال و اقتصاد، مسکن، عدالت فضایی، کیفیت زندگی ذهنی (رضایتمندی)، احساس فقر» به ترتیب با ضرایب مسیر (0.134)، (0.328) و (0.306) از متغیر مستقل اشتغال و اقتصاد بر متغیر وابسته احساس فقر اثرگذار بوده‌اند که در فصل آینده تفسیر آن به تفصیل آورده خواهد شد.

جدول ۵- آزمون مسیرهای معنادار (فرضیات)

مسیر مورد بررسی	Specific Indirect Effects	ت.ج.
امنیت ← کیفیت زندگی ذهنی (رضایتمندی) ← احساس فقر	0.036	۱
آموزش ← عدالت فضایی ← کیفیت زندگی ذهنی (رضایتمندی) ← احساس فقر	0.012	۲
اشتغال و اقتصاد ← آموزش ← عدالت فضایی ← کیفیت زندگی ذهنی (رضایتمندی) ← احساس فقر	0.007	۳
اشتغال و اقتصاد ← عدالت فضایی ← کیفیت زندگی ذهنی (رضایتمندی) ← احساس فقر	0.328	۴
امنیت ← عدالت فضایی ← کیفیت زندگی ذهنی (رضایتمندی) ← احساس فقر	0.040	۵
ایمنی ← عدالت فضایی ← کیفیت زندگی ذهنی (رضایتمندی) ← احساس فقر	0.018	۶
بهداشت و سلامت ← عدالت فضایی ← کیفیت زندگی ذهنی (رضایتمندی) ← احساس فقر	0.267	۷
اشتغال و اقتصاد ← بهداشت و سلامت ← عدالت فضایی ← کیفیت زندگی ذهنی (رضایتمندی) ← احساس فقر	0.134	۸
تأسیسات و تجهیزات شهری ← عدالت فضایی ← کیفیت زندگی ذهنی (رضایتمندی) ← احساس فقر	-0.010	۹
تفریحات و سرگرمی ← عدالت فضایی ← کیفیت زندگی ذهنی (رضایتمندی) ← احساس فقر	0.003	۱۰
اشتغال و اقتصاد ← تفریحات و سرگرمی ← عدالت فضایی ← کیفیت زندگی ذهنی (رضایتمندی) ← احساس فقر	0.002	۱۱
حمل و نقل شهری ← عدالت فضایی ← کیفیت زندگی ذهنی (رضایتمندی) ← احساس فقر	-0.015	۱۲
عدالت فضایی ← کیفیت زندگی ذهنی (رضایتمندی) ← احساس فقر	0.881	۱۳
مسکن ← عدالت فضایی ← کیفیت زندگی ذهنی (رضایتمندی) ← احساس فقر	0.405	۱۴
اشتغال و اقتصاد ← مسکن ← عدالت فضایی ← کیفیت زندگی ذهنی (رضایتمندی) ← احساس فقر	0.306	۱۵
اشتغال و اقتصاد ← آموزش ← عدالت فضایی	0.008	۱۶
اشتغال و اقتصاد ← بهداشت و سلامت ← عدالت فضایی	0.152	۱۷
اشتغال و اقتصاد ← تفریحات و سرگرمی ← عدالت فضایی	0.002	۱۸
اشتغال و اقتصاد ← مسکن ← عدالت فضایی	0.347	۱۹
آموزش ← عدالت فضایی ← کیفیت زندگی ذهنی (رضایتمندی)	0.013	۲۰
اشتغال و اقتصاد ← آموزش ← عدالت فضایی ← کیفیت زندگی ذهنی (رضایتمندی)	0.007	۲۱
اشتغال و اقتصاد ← عدالت فضایی ← کیفیت زندگی ذهنی (رضایتمندی)	0.356	۲۲
امنیت ← عدالت فضایی ← کیفیت زندگی ذهنی (رضایتمندی)	0.043	۲۳
ایمنی ← عدالت فضایی ← کیفیت زندگی ذهنی (رضایتمندی)	0.020	۲۴
بهداشت و سلامت ← عدالت فضایی ← کیفیت زندگی ذهنی (رضایتمندی)	0.290	۲۵
اشتغال و اقتصاد ← بهداشت و سلامت ← عدالت فضایی ← کیفیت زندگی ذهنی (رضایتمندی)	0.145	۲۶
تأسیسات و تجهیزات شهری ← عدالت فضایی ← کیفیت زندگی ذهنی (رضایتمندی)	-0.011	۲۷
تفریحات و سرگرمی ← عدالت فضایی ← کیفیت زندگی ذهنی (رضایتمندی)	0.003	۲۸
اشتغال و اقتصاد ← تفریحات و سرگرمی ← عدالت فضایی ← کیفیت زندگی ذهنی (رضایتمندی)	0.002	۲۹
حمل و نقل شهری ← عدالت فضایی ← کیفیت زندگی ذهنی (رضایتمندی)	-0.016	۳۰
مسکن ← عدالت فضایی ← کیفیت زندگی ذهنی (رضایتمندی)	0.439	۳۱
اشتغال و اقتصاد ← مسکن ← عدالت فضایی ← کیفیت زندگی ذهنی (رضایتمندی)	0.331	۳۲

بحث و نتیجه گیری

تحقیق حاضر باهدف اصلی بررسی اثرگذاری توزیع خدمات شهری بر عدالت فضایی و لاجرم کاهش فقر شهری شکل گرفت. با توجه به این هدف، تبیین مسئله اولیه، ضرورت و اهمیت موضوع، فرضیات و سوالات اصلی پژوهش تبیین شد. با توجه به این امر که روش کلی این پژوهش به صورت توصیفی-تحلیلی است. در بخش تحلیل پژوهش، ابتدا به توصیف و شناخت محدوده مورد مطالعه در منطقه تاریخی شهر شیراز که خود به دوازده محله «سرباغ»، «سنگ سیاه»، «درب شازده»، «لب آب»، «اسحاق بیگ»، «موردستان»، «بالاکفت»، «سردزک»،

«درب مسجد»، «میدان شاه»، «کلیمی‌ها» و «بازار مرغ» دسته‌بندی شدند. باین وجود، مطالعات میدانی و بررسی‌ها نشان داد که اختلاف معناداری بین این محلات از نظر اجتماعی، کالبدی، فضایی و اجتماعی وجود ندارد. داده‌های پرسشنامه‌ای جمع‌آوری شده از ۳۷۵ نفر در محلات مورد مطالعه، مورد تحلیل قرار گرفت. گزارش داده‌ها در قالب بررسی مدل مفهومی پژوهش برای رسیدن به بحرانی‌ترین مسیرها ارائه شد. در این بخش، مشخص گردید که تنها ۳ مسیر اصلی «اشتغال و اقتصاد، عدالت فضایی، کیفیت زندگی ذهنی (رضایتمندی)، احساس فقر»، «اشتغال و اقتصاد، بهداشت و سلامت، عدالت فضایی، کیفیت زندگی ذهنی (رضایتمندی)، احساس فقر» و «اشتغال و اقتصاد، مسکن، عدالت فضایی، کیفیت زندگی ذهنی (رضایتمندی)، احساس فقر» به ترتیب با ضرایب مسیر (0.328)، (0.134) و (0.306) از طریق توزیع خدمات شهری بر عدالت فضایی و از آن راه بر درک افراد از وضعیت فقر اثر گذارند.

همان‌طور که مشخص است اولین و اثرگذارترین مسیر عبارت است از مسیر: اشتغال و اقتصاد، عدالت فضایی، کیفیت زندگی ذهنی (رضایتمندی)، احساس فقر. همان‌طور که مشخص است در این مسیر وضعیت اقتصادی و اشتغال ساکنان و شهروندان در بافت تاریخی شهر شیراز به‌طور مستقیم و قابل توجهی بر میزان درک آنان از عدالت فضایی شهری و در مرحله بعد بر درک آنان از فقر اثرگذار خواهد بود. با توجه به این نکته که این منطقه بخشی از شهر شیراز است و همه امکانات و خدمات شهری در آن وجود دارد، به نظر می‌رسد که وضعیت اشتغال و اقتصاد از نظر افراد برای اختصاص دادن حجم قابل قبولی از این امکانات به‌عنوان رکن اساسی در نظر گرفته شده است. در واقع می‌توان بیان کرد که درک عدالت فضایی و فقر برای ساکنان این منطقه از لایه‌های مدیریتی و شهری عبور کرده است و از نظر آنان تا حد زیادی وابسته به وضعیت اقتصادی خود آن‌ها تلقی شده است. پس از آن، دومین مسیر اثرگذار به‌صورت روبرو است: اشتغال و اقتصاد، مسکن، عدالت فضایی، کیفیت زندگی ذهنی (رضایتمندی)، احساس فقر. همان‌طور که مشخص است در این مسیر نیز اثرگذاری وضعیت اشتغال و اقتصاد بر مسکن، عدالت فضایی و فقر پراهمیت انگاشته شده است. این مسیر نیز طبق الگوی قبل تفسیر می‌شود، در واقع با توجه به وجود طیف گسترده‌ای از مسکن از کیفیت‌های خوب تا ضعیف در منطقه، می‌توان بیان کرد که ساکنان این منطقه، وضعیت فقر و کیفیت ضعیف مسکن خود را ناشی از شرایط اشتغال و اقتصاد خود نسبت می‌دهند تا لایه‌های مدیریتی و شهری. در نهایت، سومین مسیری که نسبت به دو مسیر قبلی به‌طور قابل توجهی ضعیف‌تر است شامل مسیر: اشتغال و اقتصاد، بهداشت و سلامت، عدالت فضایی، کیفیت زندگی ذهنی (رضایتمندی) و احساس فقر می‌شود. در این مسیر نیز اگرچه عامل سلامت و بهداشت برای افراد ساکن در این منطقه با اهمیت تلقی شده است، ولیکن، این عامل نیز تحت تأثیر اشتغال و اقتصاد تفسیر و تبیین شده است.

با توجه به مسیرهای به‌دست‌آمده می‌توان بیان کرد که از نظر شهروندان ساکن در بافت تاریخی شهر شیراز وضعیت ضعیف اقتصادی و اشتغال آنان که بر پایه توصیف ویژگی‌های شخصی آن‌ها، وابسته به خود آن‌هاست تا مدیریت شهری، اثرگذاری چشم‌گیری بر درک آنان از عدالت فضایی و نتیجتاً احساس فقیر بودن آن‌ها دارد. جالب توجه است که Kamp و همکارانش (۲۰۰۳) به نقش کلیدی اقتصاد در درک فقر شهری اشاره مستقیم داشته‌اند. در توجیه این تفکر و بر پایه بسیاری از پژوهش‌ها می‌توان بیان کرد که ساکنان این منطقه دچار فرهنگ فقر شده‌اند. این امر سبب شده است که آنان از محیط پیرامونی خود انتظار ارائه کیفیت‌های قابل توجه از نظر خدمات شهری را نداشته باشند و عدالت فضایی ضعیف و فقر خود را نتیجه وضعیت اقتصادی و اشتغال ناکارآمد خود بدانند.

پی‌نوشت‌ها

1- Communicative Planning Theorys	14- Norman Krumholz
2- Judith. E. Innes	15- Mustafa Dikec
3- Patsy Healey	16- United Nations Development Programme
4- Leonie Sandercock	17- Personal Development
5- Cosmopoli: Mongrel Cities of the 21st Century	18- Cochran Formula
6- Discourse Planning	19- SPSS
7- Frank Fischer	20- Smart PLS
8- Theory of the "Just City"	21- Structural Equation Modeling: SEM
9- Fainstein	22- General Linear Model
10- Heather Campbell	23- Partial Least Squares
11- Commons Planning	24- CR
12- Peter Marcuse	25- T-Value
13- Equity Planning	26- Bootstraping

فهرست منابع

- حبیبی، س.م. (۱۳۸۲). از شار تا شهر، انتشارات دانشگاه تهران.
- حسینی شه‌پریان، ن. (۱۳۹۴). تحلیلی بر عدالت فضایی با تأکید بر خدمات عمومی شهری کلان‌شهر اهواز، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، گروه جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری، دانشگاه شهید چمران اهواز.
- زیاری، ک. (۱۳۸۱). برنامه‌ریزی کاربری اراضی شهری، انتشارات دانشگاه یزد.
- شیخی، م. ت. (۱۳۹۲). جامعه‌شناسی شهری، انتشارات نورگیتی.
- گزارش مطالعات بازنگری طرح تفصیلی منطقه (۸) شهرداری (یافت تاریخی) شیراز - شناخت و تحلیل وضع موجود. (۱۳۹۲). جلد اول: تجربیات جهانی، مهندسين مشاور پردازاز، وزارت مسکن و شهرسازی شهرداری شیراز.
- گزارش مطالعات بازنگری طرح تفصیلی منطقه (۸) شهرداری (یافت تاریخی) شیراز - شناخت و تحلیل وضع موجود. (۱۳۹۲). جلد پنجم: مطالعات حمل‌ونقل و ترافیک، مهندسين مشاور پردازاز، وزارت مسکن و شهرسازی شهرداری شیراز.
- گزارش مطالعات بازنگری طرح تفصیلی منطقه (۸) شهرداری (یافت تاریخی) شیراز - شناخت و تحلیل وضع موجود. (۱۳۹۲). جلد ششم: مطالعات اهداف، راهبردها و الگوهای پیشنهادی، مهندسين مشاور پردازاز، وزارت مسکن و شهرسازی شهرداری شیراز.
- هومن، ح.ع. (۱۳۹۷). مدل‌یابی معادلات ساختاری با کاربرد نرم‌افزار لیزرل (با اصلاحات)، ناشر: سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاه‌ها (سمت).
- Bromberg, A, Morrow, G., & Pfeiffer, D. (2017). Editorial Note, Why Spatial Justice?, *Critical Planning*, 14, 1-4.
- Deas, I., Robson, B., Wong, C., & Bradford, M. (2003). Measuring Neighborhood Deprivation: A Critique of the Index of Multiple Deprivations, *Environment and Planning*, 21, 883-903.
- Dufaux, F., Gervais-Lambony, P., & Lehman-Frisch, S. & M. (2016). Birth Announcement, *Spatial Justice*.
- Fainstein, S. (2017). The Just City, *International Journal of Urban Science*, 18, 1-18.
- Friedmann, A. (2000). The Good City, in *Defense of Utopian Thinking*, International.
- Kamp, I, K., Van, Leidelmeijer, K., Marsman, G., & De Hollander, A. (2003). Urban Environmental Quality and Human Wellbeing: Towards a Conceptual Framework and Demarcation of Concepts; a Literature Study”, *Landscape and Urban Planning*, 65, 2, 1.
- Lynch, J., Smith, GD., Harper, S., Hillemeier, M., Ross, N., Kaplan, GA., & et al. (2004). Is Income Inequality a Determinant of Population Health? A Systematic Review. *The Milbank Quarterly*, 82, 1, 5-99.
- Mon, Ashby H.B. (2008). The Interplay between Social Welfare and Competitiveness: The Case of Canadian Medicare. *Geoforum*, 39, 2009–2018.
- UNDP. (2016). Technical Note Explaining the Definition of the HDI, http://hdr.undp.org/en/media/hdr_20072008_tech_note_1.pdf.
- Welsh Index of Multiple Deprivations (WIMD). (2014). Welsh Government.
- World Bank Group. (2016). World Development Report: Digital Dividends.
- XU, C., Liu, m., an, S., Chen, J., & Yan, P. (2013). Assessing the Impact Urbanization on Regional Net Primary Productivity in Jiangyin County, Chin, *Journal of Environmental Management*, 85, 3.